

# KAREL ČAPEK

## MATKA

### CHARAKTERISTIKA UMĚLECKÉHO TEXTU

- OTEC: Kdyby se tak dostal Toni k mému pluku!
- MATKA: Richarde!
- OTEC: To býval výborný pluk, dušinko. Slavný pluk. Vždycky míval nejvíc padlých.
- MATKA: Tak proto jste sem přišli, že? To jsem si myslela! – Ale já vám Toniho nedám, slyšíte? Toni nemůže jít! Toni nemůže!
- OTEC: To by byla velká škoda, matko. To by mně toho chlapce bylo hrozně líto.
- ONDRA: Musíš to chápat, maminko. Toniho by děsně pokořovalo, kdyby musel zůstat doma. Toni je tak citlivý – Pro něho je to věc svědomí.
- JIŘÍ: Je přece... synem majora. Jeho tatínek padl na bojišti... jako hrdina. Jak by to, prosím tě, vypadalo, kdyby se náš kluk nehlásil! To je otázka cti, víš?
- KORNEL: Je to boj za vlast, maminko. To se musí. To je jeho povinnost.
- PETR: Mami, já tě taky prosím. To víš, já jsem byl a... jsem pořád proti válkám; ale takovému násilí se musíme bránit, maminko. To je věc přesvědčení.
- MATKA: (*rozhlíží se jako štvaná*) Vy byste chtěli, aby taky padl, že? Přišli jste si pro něho, ne? Tak vy jste všichni proti mně! Všichni jste proti mně!

### Analýza uměleckého textu

- **zasazení výňatku do kontextu díla**

Třetí dějství, když všichni zemřelí muži přesvědčují matku, aby Toniho pustila do války.

#### Dějství první

Toni sedí v otcově pokoji a skládá báseň. Přichází jeho starší bratr Petr a chce si báseň přečíst. Toni se brání, ale nakonec ji bratrovi ukáže. Do pokoje vchází Kornel, dvojče Petra, a také báseň hodnotí. Bratři potom řeší starou otcovu šachovou partii, kterou nedohrál. Petr a Kornel si vezmou ze zdi kordy a hrají si na válku. Přichází matka a všechny chlapce pošle pryč. Uklízí pokoj a rozmlouvá se svým manželem Richardem, jehož obrázek visí na stěně. Richard je již 17 let po smrti, ale objevuje se v místnosti a matka s ním mluví bez nejmenšího zděšení. Baví se o tom, jak padnul v boji s domorodci a přou se, zda jeho smrt nebyla zbytečná. Přichází nejstarší syn Ondra, lékař, který zemřel na žlutou zimnici kdesi u rovníku. Také jemu matka vyčítá, že jí o svém záměru jet do nebezpečné země neřekl. Ondra se brání, že jeho oběť nebyla zbytečná. Na konci jednání přichází druhorozený syn Jiří, letec. Matka se diví, jak je možné, že svého bratra a otce vidí, ale brzy pochopí – také on je mrtvý, jeho letadlo mělo závadu.

#### Dějství druhé

Toni a Kornel jsou v otcově pokoji a řeší probíhající občanskou válku. Jejich bratr Petr stojí na opačné straně než Kornel a byl vzat do vazby. Toni se o něj bojí a ptá se Kornela, co mu hrozí. Přichází matka a také Kornelovi domlouvá, že by neměl riskovat. Kornel se jí snaží vysvětlit své ideály a důvody, proč bojuje. Toniho matka posílá pryč, nechce, aby slyšel jejich rozhovor. Venku se ozývají výstřely, Kornel si bere otcovu pušku a odchází do ulic. Matka je zoufalá, když v tom vchází Petr. Matčina radost se brzy mění v pláč – Petr byl popraven a přišel to matce říct. Matka omdlela. V pokoji se zjevují všichni další mrtví – otec, Ondra a Jiří a společně diskutují o své smrti. Jak dlouhá byla a potřebná pro lidstvo byla. Otec chlapcům svěruje, že byl umučen a že to mamince nesmějí říct. Společně potom

poslouchají rozhlas a objevují v pokoji věci, které si po nich matka nechala na památku. Když se matka probere, všichni mizí. V pokoji ji objevuje Toni a říká, že Kornel se ještě nevrátil.

Dějství třetí

Matka zamknula všechny zbraně z pokoje do šuplíku. Z rozhlasu běží zprávy o tom, že cizí vojska vstoupila na naše území, a vlast nyní volá své muže, aby ji šli bránit. Toni přichází do pokoje a přesvědčuje matku, aby ho pustila bojovat, ale ona se brání. Boje už jí vzaly i Kornela, Toni je poslední, kdo jí zbyl. Je mu teprve sedmnáct a ona v něm stále vidí dítě. Chtěla by, aby jí byl ochranou a oporou, i kdyby ji za zákaz jít do války neměl rád. Toni pláče, snaží se jí vysvětlit, že si ho žádá vlast, ale matka nepovolí. Matka zhasne a společně odcházejí. Hlasy zemřelých se ve tmě baví o probíhající válce, matka vchází, protože ví, že se tu s nimi sejde. Rozsvěcí a v pokoji sedí 6 mužů – otec Richard, synové a dědeček. Všichni Dolores přesvědčují, aby Toniho pustila, a ona oponuje vlastní pravdou. Dokonce i dědeček, který nikdy válku nezažil, by Toniho pustil. Rádio hlásí další ztráty na životech, sama hlasatelka přišla o syna, ale svolává další a další muže, aby šli bojovat. Toni buší na pokoj, a tak matka zhasíná, mrtví odcházejí a Toni je vpuštěn do pokoje. Rozhlas právě hlásí, že jsou zabíjeni i civilisté, ženy a děti. Když matka slyší o mrtvých dětech, strhne ze stěny pušku, podá ji Tonimu a řekne: „Jdi!“

- **téma a motiv**

téma: odchod Toniho do války

motivy: pluk, padlí, svědomí, maminka

- **časoprostor**

prostor: otcův pokoj

čas: neurčený

- **kompoziční výstavba**

Úryvek se skládá z 10 replik. Děj je vyprávěn chronologicky.

- **literární forma, druh a žánr**

drama, drama, činohra (protiválečné drama)

- **vypravěč**

v dramatu se neurčuje

- **postava**

matka Dolores – obětavá milující matka, jediná dokáže promlouvat s mrtvými, starostlivá, citlivá, je proti válkám a riskování života

otec Richard – již 17 let mrtvý, býval vojákem, statečný, ke své ženě ohleduplný

Ondra – nejstarší ze synů, lékař, zahynul na žlutou zimnici, obětoval svůj život vědě

Jiří – letec, který se pokoušel o výškový let a selhalo mu letadlo

Petr – jeden z dvojčat, dal se na opačnou stranu než jeho bratr Kornel

Toni – nejmladší sedmnáctiletý syn, pohrobek, citlivý, ze sourozenců fyzicky nejslabší

Kornel – dvojče Petra, zajímá se o zbraně, neváhá jít bojovat

- **vyprávěcí způsoby**

přímá řeč 6 postav (otce, matky, Ondry, Jiřího, Kornela a Petra)

scénické poznámky

- **typy promluv**

polylog 6 postav

- **jazykové prostředky a jejich funkce ve výňatku**

<i>dušinko, Toni</i>	hypokoristika
<i>Tak proto jste sem přišli, že?</i>	řečnická otázka
<i>Je přece...</i>	apoziopeze (nedořčenost)
<i>kluk</i>	slovo hovorové
<i>maminko</i>	zdrobnělina

- **tropy a figury a jejich funkce ve výňatku**

<i>Jeho tatínek padl na bojišti... jako hrdina.</i>	přirovnání
<i>rozhlíží se jako štvaná</i>	přirovnání
<i>aby padl</i>	eufemismus
<i>Všichni jste proti mně!</i>	hyperbola

## Literárněhistorický kontext

- **kontext autorovy tvorby**

1. pol. 20. století – meziválečná doba

Karel Čapek (1890–1938)

- narodil se 9. ledna 1890 v Malých Svatoňovicích
- nejmladší ze tří dětí (Josef – malíř, spisovatel; Helena – autorka vzpomínkové knihy *Moji milí bratři*)
- žurnalista, prozaik, dramatik, překladatel, kritik, esejista, cestovatel, psal knihy pro děti
- znal se Masarykem (Hovory s TGM), oficiální autor; mluvčí Hradu
- studoval gymnázium v Hradci Králové, po odhalení jím organizovaného protirakouského spolku přešel do Brna => maturoval v Praze, potom FF UK (studoval – filozofii, estetiku, dějiny výtvarného umění, germanistiku, anglistiku a bohemistiku)
- po škole vychovatel => knihovník Národního muzea => do r. 1938 redaktor *Národních listů* a *Lidových novin*, ve Vinohradském divadle 1921-23 jako dramaturg a režisér
- zvolen prvním předsedou československého PEN klubu (celosvětové sdružení spisovatelů)
- v r. 1935 se oženil se spisovatelkou a herečkou Olgou Scheinpflugovou
- po abdikaci E. Beneše v roce 1938 se stal posledním symbolem první republiky
- zemřel pár měsíců před plánovaným zatčením gestapem 25. 12. 1938
- Čapek byl velice dobrým amatérským fotografem
- patřil mezi přední sběratele etnické hudby (dnes v majetku Náprstkova muzea)
- často cestoval, rád zahraničil, měl rád zvířata, sbíral LP desky

### publicistická činnost

- pěstoval především fejeton, sloupek a causerii, vyšlo mnoho výborů

*V zajetí slov* – o frázích, *Na břehu dnů*, *Kritika slov a úsloví*

fejetyony: cestopisné *Italské listy*, *Anglické listy*, *Obrázky z Holandska*, *Cesta na sever*, *Výlet do Španěl*, a o lidech, např. *Zahradníkův rok*, *Jak se co dělá*, *Měl jsem psa a kočku*

### utopická díla

dramata i romány, převratný vynález má špatné účinky na lidstvo

- katastrofy jsou varování, Čapek nevěřil technice, vždy je v kontrastu s přírodou

*R. U. R.* – utopické drama o vzpouře robotů, kteří si podmanili svět

*Továrna na absolutno* – román, zvláštní karburátor rozbíjí atomy a současně uvolňuje absolutno.

*Absolutno* mění lidi, stávají se náboženskými fanatiky a mají potřebu válčit.

*Věc Makropulos* – drama, na počátku je vynález zasahující do života jedné osoby, Eliny Makropulové.

Příběh má počátek na přelomu 16. a 17. století v dílně alchymistů Rudolfa II. Jeden z nich nalezne prostředek prodlužující život. Elina ho užije, prodloužení života nepřináší dobrý výsledek. Nakonec si pamatuje jen to špatné, život ztrácí kouzlo, je zklamaná. Když má znovu užít tento prostředek, odmítne a umírá. Dá ho mladé dívce, ale ta si je vědoma kouzla lidského života. Celý recept spálí nad svíčkou

*Krakatit* – román o zneužití vynálezu. Inženýr Prokop objevil třaskavinu, která byla schopná zničit svět. Třaskavinu mu někdo ukradne a on pátrá, kdo, všichni ji chtějí jen zneužít.

*Válka s mloky*

### noetická trilogie

Čapek se zabýval pragmatismem – filozofický směr, kritériem pravdy je užitečnost, hodnota, úspěšnost – pravdivé je to, co má praktický důsledek. -> pravda je relativní

noetický = poznávací

- práce z počátku 30. let

- 3 romány s nezávislým dějem, spojitost – možnost poznání druhého člověka

*Hordubal*, *Povětroň*, *Obyčejný život*

### Čapek proti fašismu

- vystupoval jasně a ostře

*Bílá nemoc* – drama, konflikt mezi doktorem Galénem a diktátorem Maršálem s fašistickými rysy. Galén má lék proti smrtelné bílé nemoci, který vydá jen proti slibu míru.

- sebeušlechtlejší člověk nezmůže nic proti organizovanému zločinu

*Matka*

pohádky

výrazné rysy Čapkových pohádek:

- pohádkový svět není vysloveně kouzelný, bytosti jsou polidštěné
- děj se odehrává na konkrétním místě
- nevystupují v nich vysloveně zlé postavy, např. loupežníci jsou spíš dojemní
- hromadění synonym, užívání novotvarů

*Devatero pohádek* – a ještě jedna od Josefa Čapka jako přívazek

*Dášeňka čili Život štěněte*

výběr z dalších známých děl:

*Ze života hmyzu* – alegorické drama, hmyz má lidské vlastnosti. Sjednocujícím prvkem je tulák.

*Povídky z jedné kapsy, Povídky z druhé kapsy* – sám Čapek rozděloval povídky na noetické (objevování skutečnosti) a justiční (jak trestat?)

*Hovory s T. G. Masarykem* – rozhovor, který vznikl 7 let

#### • literární / obecně kulturní kontext

- představitel humanistické demokratické literatury = demokratický proud

- meziválečná česká próza

(Na jeho tvorbu mělo velký vliv jeho filosofické a estetické vzdělání, především pragmatismus a expresionismus, dále ho velmi ovlivnila vědeckotechnická revoluce, v mnoha dílech vyjadřoval obavu, že jednou technika získá moc nad člověkem.)

Josef Čapek (1887–1945)

malíř (kubismus), básník, prozaik, dramatik

společné práce:

*Krakonošova zahrada, Ze života hmyzu, Adam stvořitel*

vlastní práce:

*Stín kapradiny* – baladická novela, dva mladíci zabili hajného, když je přistihl při pytláčení

*Povídání o pejskovi a kočičce* – pohádky

*Básně z koncentračního tábora* – vzpomínání na ženu, bratra, ... život na svobodě

Karel Poláček (1892–1944)

\* Rychnov nad Kněžnou, soudničkář a fejetonista v Lidových novinách

- židovský původ, zahynul roku 1944 v Osvětimi

- považován za tvůrce sloupku (přinesl něco mezi fejetonem a povídkou)

tvorba pro děti: *Edudant a Francimor, Bylo nás pět*

humoristické knihy: *Michelup a motocykl, Muži v ofsajdu*

*Židovské anekdoty* – rád vyprávěl vtipy

Eduard Bass (1888–1946)

spisovatel, novinář, redaktor, herec, autor textů pro kabaret

*Klapzubova jedenáctka* – moderní pohádka pro mládež

*Cirkus Humberto* – jediný autorův román, hodnocen nejvyšš

## Další údaje o knize:

- **dominantní slohový postup:**

vyprávěcí

- **vysvětlení názvu díla:**

Matka – podle hlavní postavy hry, vše se točí kolem pocitů matky, která přišla o manžela a nyní ztrácí syny

- **posouzení aktuálnosti díla:**

Rozdílnost mužského a ženského vnímání válečných konfliktů je stále aktuální, muži jsou příznivci, ženy chtějí ochraňovat své blízké. Zbytečnost (?) válčení také. Nadčasové je také zobrazení válečných paradoxů – bratr bojuje proti bratrovi, jsou vražděny ženy a děti.

- **pravděpodobný adresát:**

Čtenáři bez rozdílu, ale je očekávatelné, že muži a ženy budou dílo vnímat rozdílně.

- **určení smyslu díla:**

Drama Matka mělo poukázat na význam/zbytečnost válek a ztrátu životů v boji za vlast. Otevřeně vybízí k boji proti nadvládě (= fašismu). Mateřská láska je silná, ale touhu mužů po válčení nepřekoná.

- **zařazení knihy do kontextu celého autorova díla:**

Hra byla napsána roku 1937, premiéru měla v únoru 1938 ve Stavovském divadle. Jedná se o Čapkovu poslední hru, zemřel 10 měsíců po premiéře. Hru řadíme mezi protifašistická díla (např. Bílá nemoc). Inspirací byla probíhající občanská válka ve Španělsku.

- **tematicky podobné dílo:**

Karel Čapek – *Bílá nemoc*: varování před rozpínajícím se fašismem, zbytečnost válek

- **porovnání s filmovou verzí nebo dramatisací:**

Hra byla hrána např. roku 1985 v Národním divadle, postavu matky ztvárnila Jiřina Petrovická.